

Мірошниченко Н.В.

Кандидат філологічних наук, драматург,
співробітник НЦТМ імені Леся Курбаса
(Київ)

Французька епопея української драми

У вересні 2019 року у Франції відбулися відразу дві історичні події для нашої драми і для театральної спільноти двох країн загалом. Перш за все, це світова прем'єра першої в історії вистави за українською п'єсою французькою мовою – «Майдан Інферно» Неди Нежданої у рамках Світового фестивалю Театрів Маріонеток у Шарлевіль-Мезьєрі (раніше у Франції ставилася тільки п'єса Володимира Винниченка, але українською мовою діаспорним театром). Знаково, що нова постановка французького режисера Клемана Перетятка ліонської театральної компанії «Колапс» увійшла в основну програму, до того ж як ко-продукція з фестивалем, що означає найвищий рейтинг. Символічно, що це п'єса про Майдан, його героїв, переживання подій, їхнє осмислення. Хоча задум тексту виник в Україні, але сама «містерія» писалася переважно у Франції, під час резиденції авторки в Парижі, в Домі Європи і Сходу, а також у мандрах – Німеччина, Македонія, Косово... Тобто український зміст мав іноземний контекст, і текст виник в «асоціації з Європою», про яку йде мова у п'єсі. Тому не випадково перше сценічне прочитання та публікація відбувалися у Франції (а фрагментарно і в Німеччині) а вже потім в Україні. Зокрема вона опублікована у проєктах драматургічного відділу Центру Курбаса: антологіях «Майдан. До і після» та «Лабіринт із криги та вогню». Цей текст – спроба зрозуміти сутність революції, як нового витка еволюції, як іншої свідомості. Адже Майдан – це не лише простір, а ще й спосіб мислення. Усе почалося з асоціації з Європою, якої намагалися позбавити Україну, але поступово переросло у глобальну боротьбу за головні людські цінності. У п'єсі принципово немає політиків, а лише звичайні люди, які люблять, гніваються, жартують... Та мимоволі герої опиняються у вирі подій і змінюють цей світ. Сама присутність на Майдані вимагала подолання страху і чогось надзвичайного – цим стало диво самоорганізації і прорив у майбутнє. «Майдан Інферно» розповідає про реальні події і документальні факти, але водночас

це – фантазія, яка нагадує міф про Орфея і Евридіку навпаки. Головна героїня Аня розшукує коханого Ореста, який, захищаючи її від ударів силовиків, опинився між життям і смертю – у комі. Але не дівчина спускається у пекло, а ніби пекло піднімається на землю. І візуально, адже Майдан захищала стіна вогню, і по суті – своїм терором влада намагалася перетворити Україну у концтабір. У п'єсі відкритий фінал – вийшовши з одного кола пекла, герої потрапляють у нове пекло, ще більше – напад РФ на Україну. І це пекло досі присутнє в реальності, як і сам Майдан.

Новій постановці передувала ескізна вистава (скорочена версія) цієї ж театральної компанії, але з іншим сценічним рішенням і акторським складом – в рамках міжнародного фестивалю політичного театру «Етранж Етранжи» (Дивний Іноземець) два роки тому в Ліоні. Тоді була створена «блукаюча» вистава у різних просторах театру – так, публіку запрошували на сцену пити чай і приміряти маски, але потім вона була вимушена тікати разом із акторами-героями від умовного «беркуту», або стояти в черзі на сповідь на сходах перед битвою. А паралельно з виставою демонструвалися кадри з російського пропагандистського брехливого шоу про Майдан у Криму, які давали можливість оцінити його дикий фальш самим глядачам на контрасті з щирістю і глибиною театральної версії. Нова повнометражна постановка готувалася довго і також у мандрах, але вже різними країнами. Режисер Клеман Перетятко спершу приїхав до України, аби більше зрозуміти і події п'єси, і нашу країну, а водночас взяти участь у науково-практичній конференції Центрі Курбаса «Культура як суб'єкт. Майдан. Війна. Екстрема» і презентації книги «Майдан Інферно» у Французькому інституті. Потім постановник привіз двох акторів Амандін Венсон і Антоні Льебо – учасників потенційного дійства, аби занурити їх у цю атмосферу, познайомити з учасниками подій (завдяки майстер-класу і резиденції у Центрі Курбаса). Співпраця з Музеєм Революції Гідності та подорож Україною, зокрема в Маріуполь, місто, яке зазнало російської військової агресії, також сприяла глибшому розумінню і наповненню вистави смисловими акцентами. Далі була робота в Ліоні та в центрах інших французьких міст – Ніцці та Сент-Фуа-ле-Льйон, де відбувалися покази театральних «ескізів» на публіку. Так поступово шукали форми і смисли постановки. Рішення нової вистави виникає через знайомство режисера з традиційними українськими мистецькими формами – Вертепом і ляльками-мотанками, а підказкою став новий жанр, який сформувався у процесі творення. Якщо у французькій версії жанр п'єси був довгим і складним, то в українській раптово прийшло ро-

зуміння, що ж це за форма – «вулична містерія». Вертеп, який походив по суті з містеріального дійства – має спільне коріння з ним. Сама наявність «дива» і перетворення світу, різних просторів – сакрального потойбічного і земного реального, а також сцен-інтермедій давали ключ до постановки, але з тієї різницею, що інтермедії були у соціальних мережах, перекладені театральною мовою масок і гри. Клеман Перетятко, який займається не лише драматичним театром, а поєднує його з тіншовим та маріонетками, запропонував своїм акторам і глядачам трискладову структуру дійства. Троє акторів (до названих вище приєднався Сімон Жуанно) втілюють всі численні ролі вистави – і «живі», і «містичні», і «віртуальні». Реальні сцени на Майдані – «тілесні» – у формі стилізованих «конструктивних» маріонеток із металу та абстрактних голів ляльок-мотанок, «фейсбучні» – зі специфічними прямокутними масками, подібними до «аватарок», а внутрішні монологи і «потойбічний» діалог головних героїв Ані і Ореста – просто актори, як такі. Поєднання цих трьох світів передавало складність тексту і проявляло багатомірність вистави. Легка тендітність і крихкість маріонеток контрастувала з важкими металевими конструкціями, з яких вибудовувалися барикади, і де самі актори химерно трансформували простір. Вистава пропонує і складну партитуру акторської гри, де динаміка перетворень і бойовий ритм змінюється раптовою паузою і пронизливою оголеністю почуттів і думок героїв.

Постановка розкривала сутність революції в Україні, привертала увагу і до сучасних подій, до зацікавлення іноземною публікою, але водночас резонувала з акціями протесту в інших країнах. Так, театральна компанія з Буркіна-Фасо у Ліоні зазначала, що це «дуже по-африканськи», а на фестивалі в Шарлевіль-Мезьєрі ділилися порівняннями з акціями «жовтих жилетів». Очевидно, що проблема боротьби за демократію, права людини, її свободу лишається надзвичайно актуальною і потребує художнього осмислення – особливо в такий буремний час. Творці вистави Неда Неждана і Клеман Перетятко також були учасниками дискусійних круглих столів «Маріонетки і вуличний театр» та «Маріонетки і поезія», презентували на книжковому ярмарку фестивалю нові видання українських драматургів французькою мовою видавництва Еспас д'ен Інстан: власне «Майдан Інферно» та «Панорама української драми «Від Чорнобиля до Криму»».

А вже повнометражна презентація унікальної антології – також уперше в історії двох країн – відбулася в Українському культурному центрі в Парижі – з розповіддю учасників проекту про книгу, етапи її створення і структуру, з показом фото з вистав за п'єсами «Панорами...» та спілкуванням з учасни-

ками – авторами, перекладачами, видавцями. Ідея цього видання виникла під час мистецької резиденції Неди Нежданої в Домі Європи і Сходу у Франції, коли, досліджуючи україно-французькі театральні зв'язки, зрозуміли, що досі наша драма фактично лишалася terra incognita для французів. Єдиний переклад французькою однієї п'єси Лесі Українки був опублікований у глобальній антології української літератури, але лишився поза увагою французьких видавців та театральної спільноти. Тому пропозиція такої антології стала викликом для директора Дому Європи і Сходу та видавництва «Еспас д'ен Інстан» Домініка Долм'є, який підтримав цю ідею Неди Нежданої, яка вже мала досвід численних видань в Україні і закордоном. Зокрема серед видань була і збірка «Новітня французька п'єса» – проєкт НЦТМ імені Леся Курбаса та видавництва «Юніверс» за підтримки Французького Інституту. Такі кроки назустріч сприяють подальшому співробітництву із країною в цілому.

Проте, як зацікавити драмою, яка не перекладена, країною, яка століттями була невідомою Франції? На допомогу прийшли перекладачі-волонтери Естель Делавенна і Сільві Нелеп, а згодом приєдналися Крістен Патен, Ірина Дмитришин, Тетяна Сірочук та інші. Просування ідеї антології було неможливим без допомоги режисерів і акторів, які також по-волонтерськи презентували українські п'єси на фестивалі «Європа театрів», а згодом Неда Неждана організувала сценічні читання в одному з залів Комеді Франсез – В'є Коломб'є завдяки режисеру Анаелю Мартену. Це був своєрідний маленький Майдан у центрі Парижа.

Так, поступово формувалася проєкт, ставало очевидно, що українські п'єси може бути цікаво грати, важливими були і живі реакції публіки. Перекладений монолог написаної у Парижі «Майдан Інферно» вразив такою мірою, що спровокував рішення про переклад і публікацію п'єси, а згодом презентації її першої сценічної версії на наступному фестивалі «Європа театрів». Видання цього текст стало локомотивом і для сучасної української драми в цілому. Але її формування – довгий шлях пошуків, розмов, редактури спільно з акторами і режисерами, які є неодмінною умовою цього театального видавництва, особливо коли йдеться про нових перекладачів, які тільки вчилися робити тексти сценічними. Таким чином формувалася школа театального перекладу з української у Франції в цілому. Окрім того необхідно було знайти кошти на видання і це також потребувало багатьох зусиль. Отже упорядниками стали ініціатори проєкту, а до «Панорами», як визначив її Домінік Долм'є, за яким і лишалося вирішальне слово про відбір текстів, увійшли 9 п'єс сучасних ав-

торів. Серед них драматурги – співробітники та учасники спільних проєктів Центру Курбаса – автор і спів-упорядник Неда Неждана, Олег Миколайчук, Олександр Вітер, Сергій Жадан, Анна Багряна, Дмитро Терновий, Олександр Ірванець. Ця книга є вагомою у всіх сенсах – і через її вагу, тобто кількість сторінок, і за своєю змістовністю, і за якістю текстів та постановок за ними, і розмаїттям сюжетів, жанрів, тем. Цей проєкт також є майстерною колективною роботою багатьох людей, які долучилися до сценічної редакції текстів.

Драматурги панорами – різні за стилем автори від 35 до 60 років, які презентують Схід і Захід, Крим і діаспору, чиї твори ставилися не тільки в наших театрах, а й закордоном. Видання мало на меті представити не лише сучасну драму, а й саму Україну з її трагічною історією і бентежною сучасністю, складністю і варіативністю. До антології входять п'єси: «На початку та наприкінці часів» Павла Ар'є, «Заблукані втікачі» Неди Нежданої, «Гімн демократичної молоді» Сергія Жадана, «Дикий мед» Олега Миколайчука, «Прямий ефір» Олександра Ірванця, «Лабіринт» Олександра Вітра, «Деталізація» Дмитра Тернового, «Арзі, татарська легенда» Ріната Бекташева, «Євангеліє від Лукавого» Анни Багряної. Тексти перекладені з української, російської та кримськотатарської мов. Перекладачі: Естель Делавенна, Максим Дешане, Ірина Дмитришин, Блюен Ісамбард, Ширін Мелікофф, Алексі Нортіл, Юлія Носар, Йомер Йозель та Тетяна Сирочук. Варто додати, що Домінік Долміє, засновник Дому Європи та Сходу, був упорядником кількох антологій театральних творів зі Східної Європи. Неда Неждана не лише була співупорядником, а й автором вступної статті. А ілюстрація на обкладинці – Антона Сінгурова.

Така потужна театральна і видавнича презентація українських драматичних авторів відбулася вперше – завдяки організаторам, Національному центру книги, міжнародному конкурсу Дні драматургів у Ліоні (оскільки три п'єси стали його переможцями) і підтримці фонду і-Портунус. На жаль, всі українські інституції – як державні, як-от Міністерство культури чи УКФ, так і недержавні фундації не підтримали ані антологію, ані театральну ко-продукцію (лише книгу Майдан Інферно фонд Опен Юкрейн). І звичайно, прикро, що такі важливі для країни події здійснюються виключно зусиллями митців та волонтерів, але вперто ігноруються на державному рівні. Адже саме через драматургію інші країни не лише можуть пізнати обличчя країни, яка досі лишалася сірою тінню Росії через недолугу культурну політику, але й маскою, яку можуть приміряти інші народи і відчувати себе в ролі наших героїв у нашій буремній реальності та світі фантазії.